

ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Лариса Журавльова¹, Вікторія Кисличенко²

¹Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,

²Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Анотація:

У статті розглядається проблема фахового підходу до навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітніх дошкільних закладах. Зазначено, що інклюзивна освіта спрямована не тільки на традиційні освітні досягнення, а й на забезпечення члени суспільства соціального життя, більш активну участь у колективі всіх його членів, зокрема дітей з особливостями психофізичного розвитку. В усіх розвинених країнах люди з порушеннями психофізичного розвитку сприймаються як повноправні члени суспільства. Автори наголошують, що інклюзивна освіта є закономірним етапом, який пов'язаний із переосмисленням суспільством і державою свого ставлення до людей з особливостями психофізичного розвитку, із визнанням їх прав і надання рівних з іншими можливостей у різних сферах життя, зокрема й в освіті. Це зумовлює пошук ефективних шляхів організації і проведення корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку.

Ключові слова:

інклюзивна освіта, діти з особливостями психофізичного розвитку, загальноосвітні дошкільні заклади, корекційно-педагогічна робота.

Аннотация:

Журавлёва Лариса, Кисличенко Виктория. К проблеме обучения и воспитания детей с особенностями психофизического развития в дошкольных образовательных учреждениях.

В статье рассмотрены вопросы профессионального подхода к обучению и воспитанию детей с особенностями психофизического развития в условиях общеобразовательных дошкольных учреждений. Отмечается, что инклюзивное образование направлено не только на традиционные образовательные достижения, но и на обеспечение полноценной социальной жизни, наиболее активного участия в коллективе всех его членов, в том числе и детей с особенностями психофизического развития. Во всех развитых странах люди с нарушениями психофизического развития воспринимаются как равные, как полноправные члены общества. Авторы подчеркивают, что инклюзивное образование является закономерным этапом, который связан с переосмыслением обществом и государством своего отношения к людям с особенностями психофизического развития, с признанием их прав на предоставление равных с другими возможностей в разных сферах жизни, включая образование. Это предопределяет поиск эффективных путей организации и проведения коррекционно-развивающей работы с детьми, имеющими особенности психофизического развития.

Ключевые слова:

инклюзивное образование, дети с особенностями психофизического развития, общеобразовательные дошкольные учреждения, коррекционно-педагогическая работа.

Resume:

Zhuravlyova Larysa, Kyslychenko Viktoria.

On the problem of training and education of children with special needs in pre-school educational establishments.

The article deals with the questions of a professional approach to training and education of children with special needs within general pre-school educational establishments. It has been indicated that inclusive education is aimed not only at traditional educational achievements, but also at the normal social life, the most active participation in it of all the team members, including children with special needs. In all developed countries, people with impaired mental and physical development are perceived as equal, having all the rights members of society. It is emphasized that inclusive education is a logical step, which is associated with the rethinking by the society and state their attitude to people with special needs, with the recognition of their rights to providing equal opportunities with others in different areas of life, including education. This leads to the search for effective ways to organize and conduct correctional-developmental work with children who have special needs.

Key words:

inclusive education, children with special needs, general education pre-school establishments, correctional-pedagogical work.

Постановка проблеми. Проблема якості дошкільної освіти набуває актуальності з кожним днем. Сучасні вимоги, які висуває суспільство до освіти, характеризуються небаченою мінливістю та динамізмом. Дошкільне виховання є першою ланкою в системі освіти і забезпечує перший етап становлення розвиненої особистості. Для працівників дошкільних закладів пріоритетним є завдання побудувати свою роботу так, щоб вона не тільки відповідала запитам суспільства, а й забезпечувала збереження самоцінності, неповторності дошкільного періоду дитинства. Специфікою особистісно-спрямованої освіти стає не стільки викладання у формі передачі знань, умінь і навичок, скільки розвиток творчої індивідуальності та інтелектуальної свободи.

Нині в Україні дошкільні навчальні заклади відвідують 66 % дітей у віці до 6-ти років. Розширюється й удосконалюється мережа дошкільних навчальних закладів компенсаторного типу. Сьогодні у 2,5 тис. дошкільних навчальних закладів виховуються й навчаються понад 115 тис. дітей, які потребують корекції фізичного й (або) розумового розвитку (В. А. Шинкаренко, 2008).

Указом Президента України від 5 травня 2008 року за № 411/2008 «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей» визначений перелік заходів, спрямованих на розвиток мережі дошкільних навчальних закладів для дітей із вадами психофізичного розвитку й недопущення скорочення мережі таких закладів. З огляду на це, особливого

значення набуває проблема спеціального підходу до навчання й розвитку особистості в аспекті педагогічної допомоги й підтримки дітей як з типовим розвитком, так і з особливостями психофізичного розвитку.

Державна політика в нашій країні спрямована на захист прав людей з особливостями психофізичного розвитку, відповідно до міжнародних правил і стандартів. Зміцнення статусу дитинства в суспільстві на державному й міжнародному рівнях відображено в ряді стратегічних документів: Конвенції ООН про права дитини, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», що свідчать про нові соціальні процеси щодо дітей, зокрема посилення уваги й нового ставлення держави до дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні та інших країнах світу зростає роль досліджень, спрямованих на пошук ефективних шляхів організації та проведення в загальноосвітньому просторі корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку. Проблема інтегрованого навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітніх закладах стала предметом аналізу вітчизняних психологів і педагогів (В. Бондар, А. Колупаєва, С. Миронова, Г. Савицька, Т. Сак, В. Синьов, Л. Будяк, В. Тарасун, В. Феоктісова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.). Зарубіжні й вітчизняні науковці, які досліджували проблеми інтеграції та соціалізації осіб із порушеннями психофізичного розвитку (В. Бондар, І. Гілевич, В. Засенко, А. Колупаєва, Л. Лопатіна, І. Мамайчук, М. Малофєєв, В. Синьов, В. Тарасун, О. Хохліна, Л. Шипицина, Н. Шматко та ін.) підкреслюють значущість психолого-педагогічного супроводу та вчасного надання корекційно-реабілітаційної допомоги дітям із вадами в умовах інтегрованого навчання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз проблеми фахового підходу до навчання і виховання дітей як з типовим розвитком, так і з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітніх дошкільних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпоширенішою формою здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами в Україні традиційно була корекційна освіта в умовах спеціалізованих закладів. Однак активізація процесу поповнення загальноосвітніх закладів дітьми з особливими освітніми потребами сприяла апробації різноманітних

моделей і форм взаємодії спеціальної та загальної освіти, спробам створення адекватних умов для найбільш повної соціальної адаптації й розвитку особистості таких дітей.

Навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітніх закладах є світовим процесом, який поширився в усіх високорозвинених країнах. В основі концепції інклюзії – дотримання принципу прав дитини на використання всіх можливостей, які пропонує суспільство [2; 4].

До кінця XX сторіччя в багатьох розвинених країнах світу провідною стратегією в освіті дітей з особливостями психофізичного розвитку стало інтегроване навчання, яке передбачає створення корекційних класів у масових школах і груп у дитячих садках. Проте створення таких класів і груп часто на практиці призводило до того, що ці діти були відчужені від соціального життя школи й дитячого садка; крім того, виникали певні бар'єри у спілкуванні та взаємодії дітей. Тому від інтеграції перейшли до інклюзії – спільного навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

В. Бондар визначає інклюзивне навчання як процес і результат залучення дітей з особливостями психофізичного розвитку та дітей, які не мають таких порушень, до навчання в одному класі загальноосвітньої школи [2].

Реорганізація й оновлення національної системи педагогічної освіти на основі принципів демократизації, гуманізації та модернізації, визнання права кожної дитини на здобуття освіти, адекватної її пізнавальним можливостям і вимогам часу, є провідним напрямом у пошуку оптимальних шляхів її реформування, соціалізації дітей із порушеннями психофізичного розвитку, їх інтегрування із суспільством.

Організація інклюзивної практики передбачає творчий підхід і певну гнучкість освітньої системи, що враховує потреби не тільки дітей з особливостями психофізичного розвитку, а й різних етнічних груп, належність до тієї чи іншої соціальної групи. Система навчання і виховання пристосовується до індивідуальних освітніх потреб дитини, у ній використовуються нові підходи до навчання, застосовуються варіативні навчальні форми та методи до навчання і виховання. У самому інклюзивному підході закладена необхідність змінювати освітню ситуацію, створювати нові форми і способи організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей дітей. У процесі інклюзивного навчання доцільними є командні форми роботи, проектні форми організації діяльності, діагностування та моніторинг інклюзивних процесів, форми

узгодження інтересів учасників освітнього процесу (дітей, батьків, педагогів, адміністрації).

Серед переваг інклюзивної освіти можна виділити такі:

- розуміння суспільством проблем інвалідності;
- солідарність здорових дітей із їх ровесниками з особливими потребами;
- формування у дитини з вадами розвитку моделі здорового повноцінного способу життя;
- створення умов для соціальної адаптації та найбільш повного розкриття свого потенціалу дитиною з вадами в розвитку;
- зосередження уваги на можливостях і сильних сторонах особистості дитини;
- можливість усіх дітей жити разом із родиною;
- виховання у здорових дітей толерантності, комунікабельності, більш адекватної самооцінки, меншої агресії, вміння цінувати своє здоров'я;
- реальна інтеграція та суспільна адаптація [1; 3].

Інтегрування дітей із порушеннями психофізичного розвитку до загальноосвітнього простору України відповідає пріоритетам державної політики, оскільки є одним із напрямів гуманізації всієї системи освіти. На сучасному етапі розвитку освіти управління дошкільною освітою фокусується на двох головних соціально-педагогічних орієнтирах: розвиток освітніх систем і забезпечення якості дошкільної освіти. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання про педагогічні технології, що забезпечують реалізацію вимог системного підходу до досягнення якості освіти та її оцінювання серед дітей з особливими освітніми потребами.

Сучасний стан дошкільної освіти потребує цілісного підходу до особистості дитини, яка тісно пов'язана з усіма організованими та стихійними, позитивними й негативними впливами як природного, так і соціального оточення.

Передумовою успішного виховання і навчання дитини в дитячому садку є її фізичне, психічне та психологічне здоров'я. Проте сьогодні в дошкільних навчальних закладах трапляється велика кількість дітей із різними відхиленнями в розвитку. В умовах, коли значна кількість дітей має порушення в розвитку, дошкільна освіта повинна бути спрямована на охорону здоров'я дитини, її фізичний і психічний розвиток і вчасну корекцію вад цього розвитку. Якщо хоча б одна зі складових – оздоровча, розвивальна або корекційна – не враховується, то така програма вже не буде відповідати найсучаснішим стандартам дошкільної освіти [3; 7].

Перед певною кількістю дітей з особливостями психофізичного розвитку постає складне завдання – опанувати новий простір і зробити його своїм. Процес звикання до нових умов відбувається не завжди сприятливо, супроводжується хворобами дітей.

Динаміка адаптації до дошкільного закладу в дітей різна. У деяких спостерігаються ознаки порушення адаптивної функції, які характерні не лише для періоду звикання до нових умов, а й загалом властиві дітям як особливості їхнього психофізичного розвитку й без адекватного педагогічного втручання зберігаються тривалий час [6; 7]. Звикання до обстановки, входження в колектив однолітків, встановлення контакту з новими дорослими – усе це поєднується з емоційним напруженням, необхідністю застосовувати способи поведінки, спрямовані на самоутвердження, встановлення комунікативного контакту. Відомо, що й вади в розвитку найгостріше виявляються в ситуації адаптації до нових умов діяльності. Сама ситуація вимагає від дитини мобілізації всіх її адаптаційних можливостей, розкриває та загострює труднощі, які характерні для її емоційно-особистісної та комунікативної сфер. Водночас, вона стимулює дитину до освоєння нею способів орієнтації в новій ситуації, виявлення її якостей і здібностей. І тут багато що залежить від організації взаємодії дорослого з дитиною, здатності до встановлювання контакту, знаходження спільного психологічного простору спілкування, зокрема й комфортної дистанції для співрозмовників.

Проблема вдосконалення організації й змісту вчасної комплексної допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку в освітньому просторі загальноосвітніх навчально-виховних закладів має першорядне значення для підвищення ефективності навчально-виховного процесу, адаптації таких дітей у середовищі здорових однолітків.

Практика корекційної роботи потребує впровадження комплексу заходів, спрямованих на вчасне забезпечення кожній дитині з патологією адекватних умов розвитку й саморозвитку. Це визначає необхідність організації таких умов життєдіяльності дітей у дошкільному навчальному закладі, які забезпечували б максимальну корекцію і компенсацію їхнього дефекту, сприяли їх успішному соціально-особистісному розвитку [1; 3].

У процесі спеціального навчання і виховання дошкільників з особливостями психофізичного розвитку поряд з основними завданнями загальноосвітньої та корекційної підготовки постає завдання виховання особистості, здатної до активної реалізації своїх

здібностей, пізнавальних і соціальних потреб. Значущість індивідуально-особистісного підходу у стратегії спеціальної освіти щодо дітей із психофізичними порушеннями актуалізує нове змістовне значення індивідуально-педагогічного підходу як вчасне надання корекційно-педагогічної допомоги в сенситивний період розвитку, коли сукупність різних сторін психофізичного розвитку визначає (і характеризує) цілісність і гармонійність загального розвитку дитини [3; 7].

У системі дошкільної освіти розв'язання комплексу проблем можливе за умови створення єдиного корекційно-розвивального простору, який розглядається і як сприятливе для розвитку дитини педагогічне середовище, і як цілісний педагогічний процес, тобто спеціально організована взаємодія педагогів та інших фахівців із дітьми, спрямована на реалізацію розвивальних, освітніх і корекційних завдань.

Корекційно-педагогічна робота – це система педагогічних заходів, спрямована на подолання або послаблення вад розвитку дітей; це єдиний педагогічний процес, у якому цілісність забезпечується на рівні цілей, завдань, змісту освіти. Цілісний підхід передбачає комплексне виконання завдань освіти, виховання, розвитку, корекції, а також єдність реалізації напрямів у роботі: діагностики, профілактики, корекції, орієнтованих на різні сторони психофізичного розвитку дитини, цілісність її розвитку. Зміст педагогічного процесу нерозривно пов'язаний із тим освітнім середовищем, у якому він здійснюється. Через те що освітні програми опосередковані комплексом організаційних, психолого-педагогічних умов їх реалізації [5; 6], необхідна спеціальна організація середовища, яке відповідає цим програмам і є природним фоном життєдіяльності дитини, посередником у її розвитку й саморозвитку. Організація корекційно-педагогічного процесу передбачає різноманітну діяльність із прогнозування, обґрунтування й утілення в життя конкретних педагогічних об'єктів і явищ із метою забезпечення умов, що максимально сприяють саморозвитку та самореалізації суб'єктів освіти (К. Г. Кречетников, 2002). Корекційно-розвивальне середовище [6; 7] є центральною ланкою в розробці організаційних і змістовних основ побудови цілісного корекційно-педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі та стрижнем реалізації корекційно-виховних програм, до яких належать усі загальноосвітні та корекційні технології, що використовуються в цьому закладі.

Єдність і цілісність елементів корекційно-розвивального середовища як системи, що розвивається, визначається такими параметрами: орієнтацією корекційно-педагогічного процесу на цілісні характеристики особистості дитини; єдністю, злагодженістю роботи суб'єктів корекційно-розвивального середовища; наступністю середовищ у розвитку дитини [5; 7]. Сукупність і збереження різних сторін психофізичного розвитку характеризує цілісність, гармонійність загального розвитку дитини [4; 5]. Загальна орієнтація корекційно-педагогічного процесу на ціннісні характеристики особистості дитини є системотвірним чинником корекційно-розвивального середовища. Мета створення комплексу умов, які забезпечують корекцію і компенсацію порушених функцій, розвиток і вдосконалення всіх сутнісних сфер дитини є сполучною ланкою між компонентами і визначає розвиток системи в напрямі її цілісності.

Корекційно-розвивальне середовище центроване на дитині з порушеннями психофізичного розвитку. Воно створюється для дитини з особливими потребами для зниження симптоматики її дезадаптивності, розвитку здатності до вибудовування комунікативної взаємодії на мовній основі, здатності до регулювання своєї поведінки, діяльності. Важливим механізмом функціонування такого середовища є вибудовування стратегії супроводу дитини, зануреної до нього. Суб'єктами процесу створення середовища є педагоги, вузькі спеціалісти, діти та їхні батьки [4; 7].

Для організації корекційно-розвивального середовища, орієнтованого на забезпечення успішності соціально-особистісного розвитку дитини, значущими є основні положення особистісного розвитку дошкільника в педагогічній системі дошкільного закладу: закладені передумови розвитку в дошкільному віці задають особистості, яка зростає, соціально-ціннісний напрям розвитку; рівень навченості дошкільника стимулює його особистісний розвиток; взаємодія вихователя з дітьми з метою особистісного розвитку останніх є простором для саморозвитку особистості педагога й вихованців [3; 7].

Висновки. Отже, процес залучення дітей з особливостями психофізичного розвитку до навчання в загальноосвітніх закладах продовжується, апробовуються різноманітні моделі та форми взаємодії спеціальної та масової освіти, створюються відповідні умови для найбільш повної соціальної адаптації й розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання в спеціальній педагогіці: навч. посіб. – К.: Наш час, 2005. – 176 с.
2. Бондар В.І. Інклюзивне навчання та підготовка педагогічних кадрів для його реалізації / В.І.Бондар // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – № 15. – С.39-43.
3. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. Пособие для педагогов дошкольных учреждений / Под ред. Т.В.Волосовец, Е.Н.Кутеповой. – М.: Мозаика-Синтез, 2011. – 144 с.
4. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспектива: монографія / А.А.Колупаєва. – К.: «Самміт-книга» 2008. – 272 с.
5. Савіцька Г.І. Інтеграція – перспективна форма навчання дітей з особливими потребами / Г.І.Савіцька // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С. 48-50.
6. Томич Л.М. Концептуальні основи проектування корекційно-розвивального середовища для дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного навчального закладу: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Пріоритети нової особистісно-орієнтованої парадигми дошкільної освіти в Україні», (м. Умань, 7-8 жовтня 2010 р.)]. – Умань, 2010. – С. 22-24.
7. Томич Л.М. Організація корекційно-розвивального середовища для дітей з порушеннями мовлення в умовах дошкільного навчального закладу корекційно-розвивальної спрямованості: зб. наук. праць «Вестник института развития ребенка». – Київ, 2010.

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

¹Журавльова Лариса Станіславівна,

²Кисличенко Вікторія Анатоліївна

¹Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,

Запорізька обл., 72312, Україна

²Миколаївський національний

університет імені В.О. Сухомлинського

вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв,

54030, Україна

doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.846

Надійшла до редакції: 12.05.2014 р.

Прийнята до друку: 23.05.2014 р.

References

1. Bondar, V. I. (2005). *The problems of correctional teaching in special needs pedagogy: study guide*. Kyiv: Nash chas. [in Ukrainian].
2. Bondar, V. I. (2010). *Inclusive teaching and training of pedagogical personnel for its realization*. Naukovyi chasopys NPU named after M. P. Dragomanov. Series 19. Korektsiyna pedahohika ta psykholohiya. Collection of scientific works. Kyiv: NPU named after M. P. Dragomanov. [in Ukrainian].
3. *Inclusive practice in pre-school education*. (2011). T. V. Volosovets', E. N. Kutepova. Moscow Mozaika-Sintez. [in Russian].
4. Kolupaeva, A. A. (2008). *Inclusive education: realities and prospects: monograph*. Kyiv: «Sammit-knyha». [in Ukrainian].
5. Savits'ka, H. I. (2003). *Integration as an advanced form of teaching the children with special needs*. Defektolohiya. [in Ukrainian].
6. Tomich, L. M. (2010). *Conceptual grounds of the correctional-developmental environment projecting for children with psychophysical disorders in conditions of pre-school educational establishment*. Paper presented at the: proceedings of All-Ukrainian scientific-practical conference [«Priority novoyi osobystisno-orientovanoi paradygmy doskil'noyi osvity v Ukraine», (Uman 7–8 October 2010). Uman'. [in Ukrainian].
7. Tomich, L. M. (2010). *Organization of correctional-developmental environment for children with speech disorders in conditions of pre-school correctional-developmental educational establishment*. Collection of scientific works «Vestnik instituta razvitiya rebenka». Kyiv. [in Ukrainian].